

Zpráva o pracovním semináři k metodologické problematice dějin slovenské sociologie

Tento „pracovní seminář“ (Jasná pod Chopkom, 10.—12. prosince 1968, „usporiadaný v rámci podujatia Slovenskej sociologickej spoločnosti k 50. výročiu vzniku ČSR“) zahŕňa výrazne druhou etapu komplexního řešení vývoje československé sociologie. Tu sice především sociologie slovenské, ale svým pracovním rozsahem zasahuje i analogickou tematickou situaci v českých zemích, a to hlavně svým důrazem na metodologické základy účinného provedení celého státního úkolu („Dějiny československé sociologie“ — X-1-14).

Jeho koordinátorem je právě katedra sociologie filosofické fakulty UJEP v Brně. S ní byla spojena první přípravná etapa úspěšného řešení daného úkolu, jeho fáze konceptuální a periodizační, včetně vydání monotematického čísla Sociologického časopisu (1968, č. 3), zaměřeného právě k této retrospektivní problematice dějin naší sociologie. Z technických důvodů ve své zprávě neuvádí její dílčí úseky (časové i funkčně pracovní), i když právě na jejich pozadí by vývojový dosah pracovního jednání v Jasné vystoupil snad ještě plastičtěji.

Soubor otázek pracovní metodických, jak je teoreticky rozvedl vstupní referát Alexandra Hirnera, se stal východiskem jednání. Jemu v jistém smyslu na jiné rovině interpretačního přístupu k celé problematice komplementárně sekundoval i referát Jana Macků.

Sled ostatních referátů (o všech těchto souvislostech viz podrobněji dále) i velmi živých diskusních vystoupení prakticky všech účastníků tohoto pracovního dělního semináře výrazně dotvrdil, jak vývojový pohyb sociálního myšlení slovenské sociologie přináší s sebou i své otevřené problémy: látkové dokumentační, vývojově hodnotící, periodizační konceptuální, proporční, kontinuitní i tvůrčí, které ostatně mutatis mutandis vynášejí do popředí i jejich společného jmenovatele — nosnost a závažnost pracovní metodologických aspektů pro závěrečnou textovou redakci dějin slovenské sociologie.

Zdá se, že i tu se rýsuje dvojitý přístup k jejich provedení: a) individuální — textovou úpravu jejich vlastního pojetí na této rovině postupně dokončují bratislavský Alexander Hirner i brněnský Dušan Slávik; b) týmově kolektivní — výhledově odkazuje k nezbytnému vypracování komplexní makety dějin slovenské sociologie. Její účinná realizace vyžaduje ovšem i potřebnou koordinaci (metodologickou i funkčně pra-

covní), s analogickým úsilím o řešení stejné metodologicky specifické problematiky dějin sociologie české, resp. výchozího státního úkolu vůbec — dějin československé sociologie, v této přístupové rovině.

Dopad teoretického přínosu jednotlivých sociologů či celých jejich škol zůstává metodologicky jistě centrem pokusů o účinné řešení v tomto směru. Tedy i úsilí o vědecké zvládnutí dějin slovenské sociologie. Vynořují se tu v jejím komplexním pojetí i komplementární problémy nové.

Už sám začátek i rozsah slovenské sociologické prehistorie k nim patří. Tím více se tato doprovodná problematika retrospektivních souvislostí dějin slovenské sociologie objevuje v případě sociálně tak složité osobnosti, jakou byl její oficiální zakladatel, prof. Anton Štefánek. Zatím neuzavřená a někdy snad i rozporná metodologická problematika celého jeho díla, početné přesahy jeho teoretických názorů do veřejné praxe, hlavně politické a sociálně kulturní, teoretická původnost i nosnost sociografické koncepce slovenské společnosti, otázka vývojové existence jeho samostatné školy či aktivního podílu jeho žáků na dalším rozvoji slovenské sociologie (viz v tomto sborníku publikovaný příspěvek dr. Petra Guly o vztazích brněnského prof. I. A. Bláhy k ní), především na jejich konkrétních úsecích (sociologie národnosti, venkovská, průmyslu atp.), to vše vyžaduje nejen letmého povšimnutí, ale i hlubšího hodnotícího a vývojového rozboru.

Mnohostrannost Štefánkova působení podněcuje ve slovenské sociologii i řadu vývojových tendencí jiných: především složitý průběh i utváření slovenské sociologie venkova v její dost těsné korelaci s orientací na politickou praxi agrarismu (Milan Hodža), nebo problematika komplexního interdisciplinárního vědeckého přístupu k sociální realitě — hlavně sociologicko-medicínského výzkumu — i jeho účinného odrazu v terénní praxi při práci s dětmi nebo s mládeží (Bratislava, Kysucko, Trenčín; medicínsko-sociologické úsilí Aloize Chúry v tomto směru nelze jistě přecházet nevnímavě).

Také vazby vyvážené proporcí mezi širší záběru monograficko-tematické snahy o postžení dílčích vývojových úseků dějin slovenské sociologie a mezi možnostmi přiměřeného využití tohoto přístupu v konečné redakci dějin slovenské sociologie se jeví stejně otevřeně, jako otázka adekvátního, funkčně pracovního i rozsahového použití projevů umělecké literatury pro významné etapy slovenské sociologické prehistorie (např. hlasiště).

I souvislosti specifické *sociologické periodizace* minulého vývoje, včetně doprovodných *údajů bibliografických*, signalizujících vedle údajů čistě slovenských i zřetelné vztahy *recipročních sociologických vlivů s oblastmi sousedními* — v daném případě především s oblastí českou, maďarskou či polskou — lze sotva z dějin sociologie na Slovensku vy-
lučovat.

Pracovní průběh metodologické problematiky v Jasně se zákonitě dotkl i některých dílčích *filosoficko-gnoseologických aspektů* geneze slovenské sociologie (O. Olík). Škoda jen, že v diskusi o nich chyběla do Jasně pozvaná pracovní skupina slovenských filosofů.

Snad i otázka mnou diskusně nadhozená o možnostech širší *multidimenzionální přístupové cesty* v historickém pohybu slovenské sociologie s řadou jeho konkrétních ukazatelů v rozsahu celého předmětného pole této vědecké disciplíny (například historie vývoje sociologického výzkumu na Slovensku, formování konkrétních speciálních okruhů odvětvových sociologií, vztah sociologie k praxi, složitá retrospekce její slovenské institucionalizace, její vzrůstající společenský dosah či „sociální pozice“ ve formulaci A. Fázika) nezapadla bez ozvěny.

Tak tedy zhruba vyhlížela celková charakteristika zájmového spektra problematiky „pracovního seminára“ v Jasně. Ústřední postavení mezi přednesenými referáty měl vstupní příspěvek A. Hirnera *O metodologických otázkách dějin sociologie na Slovensku*. Autor se v něm velmi zásadně zamyslel nad touto výchozí problematikou dějin nejen slovenské, ale kterékoli jiné sociologie. V podstatě do svého referátu zahrnul tyto dílčí úseky:

- otázka *sociologie jako předmětu dějin* v její konfrontaci s jinými analogickými společenskovedními rovinami: sociální filosofie, sociální psychologie, ekonomika atp.;
- závažná otázka *kritéria vědeckosti* při určení mezní sociologické produkce: kompilace, dosah sociální tematiky projevů slovesně uměleckých, sociologická literatura popularizující;
- výrazný problém *určení a hodnocení dějin sociologie* (konfrontace aspektu racionalistického přístupu k nim s aspektem jeho romantické varianty);
- otázka *vývoje a pokroku* v dějinách sociologie, a to na pozadí jejího imanentního vývoje i nejrůznějších intervenujících vnějších činitelů, modifikujících účinným způsobem celý její pohyb.

Vlastním těžištěm Hirnerova metodologicky tak závažného přístupu k dějinám sociologie zůstává jeho zřetelné úsilí o postižení diachronického pohybu jejích vývojových trendů. Tento postup mu reprezentuje kvalitativně přiměřenější explikativní rovinu v dějinách sociologie, než je tomu v případě jen sektorových, statických, resp. synchronických dílčích analýz. Například jejich koncepce organická, psychologická atp. svou jednostranností vylučují nebo aspoň zplošťují, multidimenzionálnost možností přístupu k nim. A. Hirner si proto zajišťuje své východisko základní

koncepcí dějin sociologie z hlediska *meta-sociologie*. To znamená, že se zabývá dějinami sociologie jako *sociálním jevem* a snaží se tak účinně zmapovat jejich strukturní prvky nebo dynamické dimenze historického pohybu. Tak dostává svou specifickou koncepci dějin sociologie jako „studium změn, které se odehrávají na strukturních prvcích“ tohoto sociálního jevu. Pokouší se gnoseologicky výrazně tyto prvky rozlišit, a to do čtyř vrstev:

- předmět a tematika* sociologické práce („bádania“);
- metody snímkování* předmětu a tematiky;
- vymezení *vývojové pozice* tohoto snímkování jako kritéria vědeckosti;
- určení způsobu i *stupně sociální angažovanosti sociologa*, a tím i profilování jeho vývojového místa.

Tak tedy zhruba vyhlíží Hirnerův *model* metodologicko-gnoseologického přístupu k interpretaci i k vývojovému vyhodnocení *díla* kteréhokoliv sociologa i jeho tvůrčího přínosu v jednotlivých rovinách jeho *identifikace* se sociální skutečností. A Hirner se pokouší tento princip aplikovat na sociologův poznávací přístup ke společenské realitě vůbec, ať má na zřeteli její komplexnost, resp. globálnost, ať soustřeďuje tematicky svou pozornost ke kterémukoli z jejích dílčích specifických okruhů.

Konkrétními záběry z dějin české i slovenské sociologie se autor pokusil určitěji ilustrovat aplikovatelnost svého modelu v praxi. Soudí, že je to postup induktivně průkazný, který kontradiktory čelí deduktivní spekulaci (výkladově i hodnoticí). Takový postup, je-li důsledně uplatněn v monografických pracích, je současně i účinným ukazatelem — a souběžně i korektivem — pro využití jejich výsledků v syntetické závěrečné redakci dějin sociologie kterékoli národní kultury, v našem případě tedy i jejích slovenské varianty.

Hirnerův přístup k dějinám sociologie je pracovní i metodicky výrazný, kvalitativně podnětný. I když není asi přístupem výlučným (ráz referátů v Jasně přednesených i průvodní diskuse k nim to signalizovaly snad dosti zřetelně), pro svou metodologickou závažnost zaslouží pozornost i mimo rámec dějin slovenské sociologie.

Z bohaté žně ostatních referátů, které tu odezněly s živým diskusním ohlasem, je třeba aspoň přehledně registrovat podnětný příspěvek Martina Katriáka *K metodologickým otázkám Štefánkovéj sociografie* a v mnohem ohledu na něj navazující a leckdy jej v některých souvislostech doplňující referát Karla Šurana *Analýza vidieka v Štefánkovéj sociografii*. Vývody obou autorů, stejně jako příspěvek Vojtěcha Wagnera *Sociologické názory dr. Milana Hodži a slovenský agrarismus* z pozice marxistického vývojově kritického přístupu k nim rezonovaly pracovní i diskusně velmi živě.

Podobná situace na jiné tematické rovině se znovu opakovala i v obšírném — a snad pro průkaznost názorové dokumentace až příliš rozsáhlém — příspěvku Dušana Slávika *Sociologie křesťanského světového názoru*

u slovenských evangeliků, sledovaného v časovém rozmezí od Jana Kollára až po J. Lajčiaka a S. Š. Osuského. I když tu problémově dost chyběl pendant slovenského katolického přístupu k dané tématice, velmi živá diskuse k referátu jen zřetelně potvrdila i životnost ideologicko-náboženských aspektů v přístupu k dějinám slovenské sociologie i v přítomnosti. Je to jistě zajímavé nejen názorově, ale zřejmě nezanedbatelné ani metodologicky.

Konečně i problematika *hlasistů* (dotčená ostatně v mnoha souvislostech v referátech o Štefánkovi) i na své nové kvalitativní rovině — jak svou časovou retrospekci, tak i svými vývojovými přesahy k dnešku, k podtextu až marxisticky podbarvenými — v referátu Ignáce Gašparce *K metodologii Hálkovej sociografie Kysúc* jasně prokázala, jak živou sociální plochu už dnešní koncepce dějin slovenské sociologie i jejich komplexní problematiky s sebou nutně přináší. To ostatně do značné míry dotvrdily i některé pasáže referátů A. Chůry a I. Políaka, korelující závěry Gašparcova referátu, zaměřeného k minulosti, s novou vývojovou problematikou sociální struktury Kysúcka dnes. To je v dějinách slovenské sociologie jistě projev jejich vývojové kontinuity, vyjádřený i mnoho-rozměrností jejího dopadu i současně spínající tak těsně slovenskou sociologickou minulost i s témi akutními úkoly a potřebami, před nimiž stojí dnes a které se rýsují tak naléhavě pro budoucnost.

Z ostatních závažných příspěvků obecnějšího metodologického dosahu, vížících se už i bezprostředněji k vlastní pracovní náplni semináře, je třeba podtrhnout především dva. Už zmíněnou obdobu k příspěvku A. Hirnera v referátu brněnského Jana Macků, v poněkud snad exponované jeho formulaci *Sociologie československé sociologie*. Nejen proto, že na široce dokumentovaném materiálu, hlavně českém, dotvrdila přesahy i koexistenci některých sociálně kulturních i politických proudů evropských, významných pro formování jak české, tak i slovenské sociologie, ale svým podtextem důrazně připomněla intenzitu dopadu i mimosociologických faktorů širšího sociálního kontextu na vlastní vývoj české i slovenské sociologie.

A ovšem i příspěvek Teodora Ollíka, *K filosofickým východiskům slovenské sociologie*. Nejen proto, že přesvědčivě rozvedl nezbytnost sledovat i filosoficko-gnoseologické aspekty jednotlivých sociologů či celých jejich škol ve vědeckém přístupu k sociální realitě, ale ve vývojové retrospekci přiměřeně připomněl i marxistický proud v mnohostranném řečišti vývoje slovenské sociologie. Vymezil jej časovou linií od davistů v letech dvacátých až po jeho představitele z let padesátých a šedesátých, představujících už současně úsilí marxistické sociologie na Slovensku. Přitom dilo a osobnost akad. Andreje Širáckého a prof. Igora Hrušovského signalizuje tu nezbytnou vývojovou kontinuitu. Ostatně v referátě I. Ollíka dostalo se i na charakteristiku katolické linie slovenské křesťanské sociologie i na novou *empirickou* slovenskou sociologii. Až bude rozpracována

podrobnější periodizace vlastních dějin slovenské sociologie (její nutnost v diskusi k jednotlivým referátům podnětně připomněli I. Gašparec a J. Štrba), nemělo by se jít kolem závažných připomínek T. Ollíka nevšímaně.

Zvláštní místo v celkové pracovní bilanci semináře v Jasně má i systematická zpráva Aloize Chůry: *Sociologický výzkum mladé generace na Slovensku*, v níž lékař—odborník, doplňující medicínské aspekty pediatrie a léčebné péče o mládež vůbec širokou, a hlavně funkčně účinnou, sociologickou orientací (autor významně trojdielné studie z třicátých let *Slovensko bez dorostu*), přesvědčivě prokázal nezbytnost *interdisciplinární vědeckovýzkumné spolupráce*: v konkrétní pracovní situaci medicínosociologické. Hlavně průkazné dokumentoval její vývojové pozitivní výsledky v terénní praxi. Metodologicky jeho referát napověděl i mnohé k otevřené otázce zařazení také *úsekových sociologií* do celkové koncepce dějin slovenské sociologie.

Do stejné roviny dosahu historické problematiky slovenské sociologie až do přítomnosti patřily tu i referáty Jozefa Darmo: *Problematika sociologického výzkumu tlače a rozhlasu na Slovensku v r. 1920—1945* a Ivana Poljaka *O činnosti Československého výzkumného ústavu práce v Bratislavě* i diskusní vystoupení jediného pražského slovenského účastníka A. Fázika. K řadě přednesených příspěvků je třeba posléze připočíst i závěrečný referát J. Štrby *K bibliografii slovenskej sociologie*, rozvíjející tvořivě tento opomíjený, a přece nezbytný úsek nejen na rovině metodické, ale i výhledově praktické: zřízení stále bibliografické komise slovenské sociologie, vytvoření bibliografické i excerpci základny i její organizační zakotvení, gestorská funkce Sociologického ústavu Slovenské akademie věd i pro oblast bibliografického úsilí k dějinám slovenské sociologie atp.

I když nebyla realizována řada referátů na sympozium přihlášených, pro omluvenou absenci jejich autorů (tak vstupní expozé Andreje Širáckého, referáty Josefa Soláře: *K metodologické orientaci československé sociologie*, Jána Pašia: *Výskumné techniky v Štefánkovej sociografii*, Jozefa Karásk: *Sociologická problematika industrializácie Slovenska v diele Ottu Kappa*), jasenské pracovní jednání jistě splnilo své. O chybějících referátech nutno doufat, že se aspoň objeví v chystané knižní redakci jasenského sborníku.

Připočítáme-li k pozitivní bilanci tohoto pracovního semináře i přiměřené pozadí terénní, kdy rekreační středisko mládeže, Björnsonova chata v Jasně pod Chopkom, soustředilo ze zájemců opravdu jen ty nejvytrvalejší (počet stálých účastníků semináře se pohyboval kolem 15) — zato však i *pracovně nejaktivnější* — potom pochopíme, že vedle formálního seminárního regulativu se tu vytvořilo ještě intenzivněji i pracovní dělné prostředí neformální, zahrnující i volné diskuse v horské přírodě o polední přestávce, a hlavně přátelské odborné besedy po ukončení oficiálního časového programu. Je třeba proto